

“Υβ Μπονφουά

Οι Τάφοι τής Ραβέννας

Μετάφραση: Χριστόφορος Λιοντάκης

‘Ο “Υβ Μπονφουά γεννήθηκε στην Τουρ τό 1923. Κατέχει ξεχωριστή θέση στή σύγχρονη γαλλική ποίηση και θεωρείται ένας από τούς σημαντικότερους άναανεωτές της. Οί κυριότερες ποιητικές του συλλογές είναι: «‘Η πραγματεία του Πιανίστα» 1946, «Περί κινήσεως και άκινήσιας τής Ντούβ» 1953, «Χθές βασιλεύοντας Ξημος» 1958, «‘Αντί-Πλάτων» 1962, «Γραμμένη πέτρα» 1965, «‘Η Παγίδα στο κατώφλι» 1975.

Ποιήματά του μεταφράστηκαν στά ‘Ελληνικά από τόν Μηνά Δημάκη (Yves Bonnefoy, Ποιήματα και εισαγωγή. ‘Εκδόσεις Φέξη 1963) τόν Τάκη Σινόπουλο (9 ποιήματα ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ Νο 37.1958) και τόν Δημήτρη ‘Αναλι στο περιοδικό ΣΠΕΙΡΑ, 1975.

‘Ο Yves Bonnefoy καλλιέργησε μ’ έπιτυχία κι ένα άλλο λογοτεχνικό είδος, τό δοκίμιο. Τά κυριότερα δοκίμια του είναι: «Οί Τάφοι τής Ραβέννας» 1953 «Τό ‘Ανέφικτο» 1959, «‘Η δεύτερη απλόττητα» 1961, «‘Αρθούρος Ρεμπώ» 1961, «‘Ένα όνειρο στή Μάντουα» 1967, «‘Ενδοχώρα» 1972. ‘Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι θεωρείται από τούς έγκυρότερους μεταφραστές του Σαίξπηρ στό γαλλικά. Μετάφρασε ‘Ερρίκο IV, ‘Ιούλιο Καίσαρα, ‘Αμλετ, κ.λπ.

Τό δοκίμιο «Οί τάφοι τής Ραβέννας» γράφτηκε τό 1953 και πρωτοδημοσιεύτηκε στό περιοδικό «Nouvelles Lettres» τήν ίδια έποχή πού έγραψε τήν κυριότερη ποιητική συλλογή του «Du Mouvement et de L’immobilite de Doune». ‘Εκτός από τίς πρωτότυπες και καιρίες φιλοσοφικές και αισθητικές παρατηρήσεις του, τό δοκίμιο αυτό συνιστά κι ένα είδος «Ποιητικής». Είναι τό κλειδί πού άνοίγει τήν είσοδο στό δύσκολο ποιητικό του σύμπαν.

Σάν κλειδί τό μεταχειρίζεται και ό Jeany Pierre Richard άναλύοντας τό ποιητικό έργο του Bonnefoy στό βιβλίο του «Δώδεκα μελέτες για τή σύγχρονη — γαλλική — ποίηση» ‘Η ξεχωριστή σημασία πού ό ίδιος ό Bonnefoy δίνει στους «Τάφους τής Ραβέννας» φαίνεται και από τό γεγονός ότι στή σειρά των εκδόσεων Gallimard όχι μόνο τό συμπεριλαμβάμενι στό ποιήματα άλλα και τό προτάσει.

Μέ τούς «Τάφους τής Ραβέννας» ό Bonnefoy καταγγέλει τή νόηση και τήν έννοιοκρατία σάν παγίδα, φυγή, προδοσία και μās προτείνει νά εγκαταλείψουμε τίς ψευδαισθήσεις των ιδεοκρατικών συστημάτων και νά στραφούμε στήν τραγική άλήθεια των πραγμάτων όπου και μόνο ύπάρχει μιá πιθανή σωτηρία.
Χ.Α.

Πολλοί φιλόσοφοι θέλησαν νά άπολογηθοϋν για τό θάνατο, μά δέν ξέρω κανένα νά πρόσεξε τούς τάφους. Τό πνεύμα στοχάζεται στα προβλήματα τής ύπαρξης, άλλα σπάγια στέκεται σ’ αυτές τίς πέτρες κι άπομακρύνεται από κοντά τους, τόσο πού μοιάζουν διπλά λησμονημένες.

‘Η ταφή παρ’ όλα αυτά έχει μιá νομοτέλεια, πού άπ’ τήν Αίγυπτο ως τήν Ραβέννα κι ως τίς μέρες μας, κυβερνά άδιάκοπα τούς ανθρώπους. Σ’ δλους τούς πολιτισμούς συναντούμε μιá τελειότητα στον τάφο και κάθε τι τό τέλειο διακαίουται τή θέση του στό χώρο του πνεύματος. Γιατί σκέπασαν τόν τάφο μέ τέτοια σιωπή, πού κι οί τολμηρές φιλοσοφίες του θανάτου δέν τήν παραβιάζουν; ‘Αμφιβάλλω για τήν άξία μιās σκέψης πού σταματά τήν έρευνα τή στιγμή πού θά έπρεπε νά τή συνεχίσει, όταν μάλιστα πρόκειται για κάτι πού μās άπασχολεί άμεσα.

Hic est Locus patriae, λέει μιá έπιτύμβια ρωμαϊκή έπιγραφή. Τί σημαίνει πατρίδα χωρίς γη πού νά τήν όρίζει; Μήπως πρέπει νά άγνοήσουμε τή γη;

Χωρίς άμφιβολία ή λογική έννοια, τουτο τό μοναδικό, σχεδόν, όργανο τής φιλοσοφίας μας, είναι σ’ όλα τά θέματα, μιá βαθειά άρνηση του θανάτου. Είναι φανερό πώς πρόκειται για μιá φυγή, γιατί στον κόσμο πεθαίνουμε κι ό άνθρωπος προσπαθώντας ν’ άπαρνηθεί τό πεπρωμένο του κατασκεύασε μέ έννοιες ένα λογικό οικόδομημα όπου

ή διάρκεια και ή ταυτότητα είναι οί μόνες ισχύουσες άρχές. Οικοδόμημα φτιαγμένο μέ λέξεις, αλλά αιώνιο. Σ' αυτό τό καταφύγιο, ό Σωκράτης πεθαίνει μέ λιγότερη άγωνία. 'Ακόμα ό Χάιντεγκερ εκεί καταφεύγει και στοχάζεται, κι άν θαυμάζω στά γραφτά του τό θάνατο πού άποφασιστικά ζωντανεύει τό χρόνο και προσανατολίζει τήν ύπαρξη, ό λόγος είναι καθαρά πνευματικός ή αισθητικός. Γιατί σ' αυτό άνάγονται όλα. Τό λογικό αυτό κατασκευάσμα μπορεί νά κατευνάξει μέ μιάν άμφίβολη γνώση τήν άρχέγονη άγωνία, αλλά δέν άνταποκρίνεται πιά σε καμιά πραγματικότητα και φανερώνει τή ματαιοδοξία όλων τών λέξεων, άκόμα και τών πιό μελωδικών, πού άποκρύπτουν τό θάνατο.

'Από τήν άρχαία κιόλας σκέψη, ό θάνατος δέν είναι παρά 'Ιδέα, συνένοχος τών άλλων 'Ιδεών, σε μιάν αιώνια βασιλεία, όπου, άκριβώς, τίποτα δέν πεθαίνει. Αυτή είναι ή άλήθεια μας. Τολμά και όρίζει τό θάνατο, αλλά για νά τόν αντικαταστήσει μέ τό όριζόμενο. Τό όριζόμενο λοιπόν είναι άφθαρτο. 'Εξασφαλίζει, παρά τό θάνατο και έφ' όσον ξεχάσουμε τά βίαια επιφαινόμενα, μιá περιεργη άθανασία. 'Αθανασία προσωρινή, μά πού άρκει.

Τήν συνηθίζουμε όπως τό όπιο. 'Η παρομοίωση τούτη δείχνει τί είδους άντιρρήσεις κατ' άρχήν ήθικές, θάθελα ν' άντιτάξω στη λογική. 'Η νόηση έχει τή δική της άλήθεια. Δέν θά ήθελα νά νομίσετε ότι τήν κρίνω, ύπάρχει όμως στη νόηση κι ένα ψέμα πού χαρίζει στη σκέψη τήν τεράστια δύναμη τών λέξεων, για νά ξεφεύγει άπ' τήν πραγματικότητα. 'Από τόν Hegel και δώθε, ξέρουμε τήν ύπνωτική, τήν ύποβλητική δύναμη τής συστηματικής σκέψης. Διαπιστώνω πέρα από κάθε λογική συνέπεια πώς και ή πιό άπλοϊκή νόηση ύπηρετεί μιá φυγή. 'Ο ιδεαλισμός επιβάλλεται σε κάθε σκέψη πού προσπαθεί νά οργανωθεί. Μας λέει άόριστα πώς είναι προτιμότερο νά ξαναφτιάξουμε τόν κόσμο παρά νά ζούμε εντός του κιδυνεύοντας.

Μέ ποιές έννοιες όμως θά άποδώσεις τά βήματα μέσα στη νύχτα, μιá κραυγή, τήν πέτρα πού πέφτει στους θάμνους, τήν έντύπωση πού κάνει ένα άδειο σπίτι; Τίποτα δέν άπόμεινε από τά πράγματα, πάρεξ εκείνα πού έξυπηρετούν τήν ήσυχία μας.

"Όμως άμφιβάλλω άν ό τάφος άνήκει στά καταραμένα αντικείμενα, πού ή νόηση δέν τολμά ν' άντιμετωπίσει. Τί ένόχληση θά προκαλούσε στό πνεύμα μιá γυμνή πέτρα, προσεχτικά κλεισμένη, πού ό ήλιος τήν καθάρισε από κάθε σκέψη θανάτου; 'Η λήθη άρχίζει από τούς τάφους παρόλα τά όνόματα και τίς επιγραφές τους, έφ' όσον μάλιστα κάτι σάν πέπλο άπλώνεται πάνω τους, πού άπαλύνει και σου κρύβει ότι βρίσκεσαι κοντά στό θάνατο. Πέπλο άληθινό, σάν ένα φύλλωμα πάνω στους τάφους πού μέ τό θρόισμά του άποδιώχνει τίς δυνατές φωνές. Μπορούμε νά τό άγίζουμε στη Ραβέννα πάνω στους πιό άληθινούς νεκρούς, πού σκέπασε ποτέ ό χρόνος.

II

Τά μνημεία τής Ραβέννας είναι τάφοι. 'Ο τόπος αυτός στό τέλος μιās ιστορικής περιόδου, άποκομμένος από τόν υπόλοιπο κόσμο, προσπάησε μέ κάθε δυνατό σχήμα νά περισώσει ό,τι μέρα μέ τή μέρα χάνεται. Ψηλοί πύργοι, στρογγυλοί, τυφλοί και χωρίς νόημα, μέ μοναδικό προορισμό νά έρειπωθούν σύντομα. Παντού, στήν άπέραντη σιωπή, σαρκοφάγοι έρημες μαρτυρούν τό διπλό τους θάνατο. Τό μανσάλειο, πού θεωρείται ό τάφος τής Galla Placidia, συνοψίζει στους τέσσερις τοίχους του όλη τήν άυστηρή και θλιμμένη τελειότητα, όπου μπορεί νά φτάσει ό πόθος τών θνητών. 'Ακόμα και οί εκκλησιές γέρνουν θαρρείς από τό βάρος τών ψηφιδωτών και μοιάζουν σάν νά κλείνουν τό λείψανο μιās λατρείας. Στη Ραβέννα, όπου τά πάντα είναι θάνατος, στίς σβησμένες μορφές τής χαμένης βασιλείας θάπρεπε, περισσότερο άπ' όπουδήποτε άλλο, νά νιώθουμε τήν ένταφια φρίκη σ' όλη της τήν έξαρση.

Κι όμως δέν έννοιωσα παρά εύφροσύνη. Χαιρόμουν τήν όμορφιά τών σαρκοφάγων, εγώ, ό πρώτος πού θάθελα νά συναντήσω άκίνητα πρόσωπα κάτω από τούς τετωμένους θόλους, στά αίθρια τών μοναστηριών και στους πυλώνες, νά συναντήσω τό στιγμιαίο σκοτάδι πού είναι ή συνειδητοποίηση του θανάτου. "Ετσι γυρνούσα από τούς άδειους τάφους, σάν νά είχα κάνει τόν περίπατό μου. Θά άρκούσε ίσως μιá περιοχή στά σύνορα του κόσμου μας πού θά μάς εξασφάλιζε τή δυνατότητα βαθύτερης συνείδησής του.

Είχα ξεχάσει, πώς ή Ραβέννα έχει κι άλλες ἀρετές. Τὴν εἶπαν πολιτεία τρυφερή, μελαγχολική, ξεχασμένη ἀπὸ τὸ χρόνο. Ἡ μισοπεθαμένη αὐτὴ πολιτεία εἶναι ζωντανή καὶ χαρούμενη.

Χαιρόμουν τὴν ὁμορφιά τῶν σαρκοφάγων. Ἡ Ραβέννα δημιουργεῖ γύρω της μίαν εὐφροσύνη, γιατί, καθὼς γέρνει πρὸς τοὺς τάφους, καθρεφτίζεται πάνω τους καὶ συνταιριάζεται μαζί τους. Μὰ ἡ ἀντανάκλαση χρειάζεται νερό, μίαν ὕλη σκοτεινὴ καὶ στιλπνὴ. Τὸ νερὸ ἀναζητοῦσα στὴν Ραβέννα. Τὸ πνεῦμα μπορεῖ κάποτε ν' ἀναζητεῖ στὴ νόηση τὴ δυνατότητα μιᾶς αἰφνίδιας ἀνάπαυσης, πού προσελκύει τὸ βλέμμα γιὰ νὰ τὸ ἀπογοητέψει. Ποιὸς ἄγνωστος νόμος κάνει τὴ μέρα τόσο λαμπερὴ, ὅταν κανεὶς βρίσκεται κοντὰ στὸν Ἅγιο Βιτάλιο; Τὸν ἀναγνώριζα, ὅσο περισσότερο τὸν πλησίαζα, ὄλο καὶ πιο γοητευτικὸ λιγότερο ἀπατηλὸ.

Ὁ νόμος αὐτὸς ἐκδηλώνεται στὴ διακόσμηση. Ἡ γυμνὴ πέτρα ἴσως προκαλοῦσε ἀγωνία. Ὁ ἀκατέργαστος ὄγκος, φθαρμένος καὶ λεηλατημένος, ἴσως τόνιζε τὴν ἀνυπαρξία. Μὰ οἱ σαρκοφάγοι τῆς Ραβέννας, κι ἄς εἶναι ἄδειες, ἔχουν τὰ στολιδία τους, καὶ τὰ στολιδία τὶς ἀπαλύνουν.

Υπάρχει στὴ διακόσμηση τῶν τάφων τῆς Ραβέννας, τουλάχιστο στὶς γιρλάντες, τοὺς πλοχμούς, τοὺς ρόδακες καὶ τὶς φανταστικὲς περιπλοκάδες πού κοσμοῦν τοὺς τάφους μιὰ ἀρετὴ, ἀνεξήγητη μὲ τὴν πρώτη ἐπαφή. Τὴν εἶπα δύναμη πού γαληνεύει, ἴλιγγο πού θέλγει καὶ καθηλώνει τὸ βλέμμα στὶς καμπυλόττες τοῦ μαρμάρου, δύναμη ἀπὸ μιὰ λεπταίσθητη ζωντάνια, ἀποτυπωμένη στὸ μάρμαρο μὲ μίαν ἀνατριχίλα. Σύζευξη ἀνάμεσα στὴν καθαρότητα τοῦ νεροῦ καὶ τὴν ρευστότητα τοῦ μετάλλου, ἀνάμεσα στὴν ἱερατικὴ ἀκινήσια καὶ τὶς μυστικὲς κινήσεις, πού κατευνάζουν μυστηριακὰ τὴ φοβερὴ ἀγωνία.

Παρουσίασα σέ γενικὲς γραμμὲς μιὰ θεωρία γιὰ τὴ διακόσμηση. Τὴν ἀπαρνήθηκα γιὰ κάποιαν ἄλλη. Τοῦτα τὰ καθαρὰ σχήματα ἀπεχθάνονται τὴ μάταιη φροντίδα τῆς ἀπόδειξης. Σύγκρινα τὴ διακόσμηση μὲ τὴ νόηση. Ἡ νόηση μπορεῖ νὰ ἀρνεῖται τὸ θάνατο, γιατί εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού ξεφεύγει ἀπὸ τὶς ἀφαιρέσεις της. Ἡ νόηση ἀπαιτεῖ τὴ «συνέπεια». Τὸ σύστημα εἶναι ἓνα ὀλοκληρωμένον φράγμα ἐνάντια στὸ θάνατο.

Ἡ διακόσμηση, πιστευα, ἀναζητεῖ τὸ οἰκουμενικὸ. Τὸ λαξεμένο στὸ μάρμαρο πουλί εἶναι γιὰ τὸ πρότυπό του, ὅ,τι ἡ ἔννοια γιὰ τὸ ἀντικείμενο, μιὰ ἀφαίρεση πού διατηρεῖ μόνο τὴν οὐσία τοῦ ἀντικειμένου, ἕνας αἰώνιος ἀποχαιρετισμὸς σ' αὐτὸ πού ὑπῆρξε.

Ἄς κοιτάξουμε τὶς παραστάσεις — Δανιὴλ, Λάζαρος, Ἰωνᾶς — στὶς λαξεμένες στὴ διακοσμημένη ἐπιφάνεια τῶν σαρκοφάγων. Σάν ἕνας ἄνεμος νὰ διατέρασε τὰ πρόσωπα, πού δὲν εἶναι πιά παρά σύμβολα στὸ διακοσμημένο σύμπαν. Ἡ διακόσμηση προφύλαξε τὸ Λάζαρο ἀπ' τὸ φθαρτὸ του σῶμα, δίχτυ ἀραιόπλεχτο, πού ἀφήνει τὸ θάνατο νὰ διαβεῖ.

Ἡ διακόσμηση εἶναι ἕνας κόσμος κλειστός. Ἄν δημιουργία σημαίνει αὐτοῦπέρβαση, ἀναλογίζομαι πὼς δὲν ὑπάρχει δημιουργία στὴ διακόσμηση, ἀλλ' ἀπλῶς ἀναζήτηση ἑνὸς παιχνιδιοῦ. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ νόηση, πού τὸ ἀτέλειωτο παιχνίδι της εἶναι ὁ ἴδιος ὁ μηχανισμὸς της. Ὁ μηχανισμὸς τῆς διακόσμησης εἶναι ἡ ἁρμονία, μὲ τὰ χίλια της σχήματα, τοὺς φοίνικες καὶ τοὺς πλοχμούς.

Ἡ νόηση προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσει τὴν ἀλήθεια χωρὶς τὸ θάνατο καὶ τελικὰ νὰ ἀποδείξει πὼς ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἀληθινός. Νόμιζα πὼς ἡ διακόσμηση θέλησε νὰ στήσει τὴν κατοικία μας χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ θανάτου καὶ νὰ μᾶς πείσει πὼς ὁ θάνατος δὲν βρίσκεται πιά ἐδῶ.

Μὰ λογάριζα χωρὶς τὴν πέτρα τὴν ἴδια, πού εἶναι ἡ οὐσία τῆς διακόσμησης καὶ διατηρεῖ στὸν αἰσθητὸ κόσμο τὰ παράδοξα χαρακτηριστικὰ της. Ἐτσι, ἡ χαρὰ πού νοιώθουμε κοντὰ τους εἶναι πολὺ ἐναγώνια στὴν ἀλήθεια της: Ἰσχνὴ ἀπόλαυση μισολογισμένου θανάτου, λογικὴ συνέπεια, εἶναι ἀληθινὰ μικρόψυχο ν' ἀναζητᾶς σέ τέτοιες φτωχὲς ἀναλογίες τὴν πεμπτουσία μιᾶς σχεδὸν θεϊκῆς χαρᾶς. Ἄν ἡ διακόσμηση εἶναι μιὰ κατοικία, πὼς ἐπιτέλους νὰ τὴν ἀποκαλέσω ἀφηρημένον ἀντι-

κείμενο, όταν η κατοικία είναι ή αποθέωση του πραγματικού;

Υπάρχει στη Ραβέννα ένα μοτίβο, που επαναλαμβάνεται τόσο συχνά, ίσως τό ωραιότερο, κι όπωςδήποτε τό πιό βαθύ σέ νόημα. Εικονίζει δυό παγώνια. Ὅρθά, ἀντιμέτωπα, σοφά καί ἀπλά, ὅπως οἱ «ὑπερβολές», πίνουν ἀπό τόν ἴδιο κάλυκα ἢτσιμολογοῦν τό ἴδιο σταφυλί. Σ' ἓνα λοχμό του πνεύματος, πού συνεχίζει κι ὀλοκληρῶνει τό λοχμό του μαρμάρου, τά δυό παγώνια συμβολίζουν τό θάνατο καί τήν ἀθανασία. Ποτέ δέν συνάντησα πιά ζωντανή πηγῆ. Νιώθεις πῶς τό τσαμπιδου ἢ καρδιά ἔρχεται ἀδιόρατα ν' ἀντλήσει τή δόξα τῆς ζωῆς καί τό δίδαγμα του θανάτου, εἶναι ἀνεξάντλητο. Τέτοια εἶναι ἡ πέτρα. Κάθε φορά πού σκύβω πάνω της νοιώθω τήν ἀπεραντοσύνη της, κι εἶναι γιά μένα ὑπόδειγμα του πραγματικού του ἄβυσσος τῆς πληρότητας, ἡ νύχτα πού κρύβει τό αἰώνιο φῶς. Ὑπερφάνεια πού θεμελιώνει τό ὑπαρκτό, αὐγή του αἰσθητοῦ κόσμου. Ὅ,τι λαξεύτηκε στήν πέτρα, ὑπάρχει μέ τήν πιό παθητική καί οὐσιαστική σημασία του ὄρου. Ἡ διακόσμηση εἶναι ἀπό πέτρα. Ἄν στό διάκοσμο, ἡ περίτεχνη μορφή περιφρονεῖ τή φυσική ζωή τῶν ὄντων καί στρέφεται σέ κάποιον οὐρανό, ἡ πέτρα ἔχει ἐξουδετερώσει τόν ἀδιάφορο λόγο καί συγκρατεῖ ἀνάμεσά μας τό ἀρχέτυπο.

Ἄν πάλι ἡ ἔννοια εἶναι ἀπό τά πιό ἀφηρημένα ἀντικείμενα, πότερο ἀφηρημένη εἶναι ἡ σύζευξη τῆς μορφῆς μέ τήν πέτρα, του εἰδῶλου μέ τό πρότυπο, κι ἀκόμα περισσότερο ἡ Π α ρ α κ ι ν δ υ ν ε υ μ έ ν η Ἰ δ έ α.

Ἡ διακόσμηση ἀνῆκε στά εἶδη ἐκεῖνα τῶν ὄντων πού μέσα στή βαθειά καθαρότητα τους συναιροῦν τό καθολικό καί τό μοναδικό. Εἶναι ἡ Ἰδέα μετουσιωμένη σέ παρουσία, καί γεύτηκα στή χαρά πού γεννᾷ τήν οὐσία μιᾶς ἀληθινῆς αἰωνιότητας. Θυμᾶμαι μιᾶ σαρκοφάγο πού εἶδα στό στενό καί σκοτεινό, σάν τους ἀρχαίους οἴκους σοφίας, πανεπιστημιακό μουσεῖο του Λέντεν. Τῆ μέρα ἐκεῖνη καί οἱ δρόμοι ἦταν σκοτεινοί. Μά ξαφνικά ὀλα φωτίστηκαν.

Ὅλα εἶναι ἀκομμά σ' αὐτόν τόν τάφο, πού προέρχεται ἀπό κάποιον ρωμαϊκό στρατόπεδο τῆς Ρηνανίας. Ἐνας ἀσύμμετρος ὀγκόλιθος, ὅπως τά ἐσωτερικά τοιχώματα τῶν σπηλαίων. Ἄγνοῶ τ' ὄνομα τῆς χωματόπετρας, μέ τήν ἀδρή ἐπιφάνεια. Δίνει τήν ἐντύπωση ἓνος χρήσιμου σκεύους, σάν ἓνα παλιό σεντόνι μέ τό ὀποῖο τύλιξαν ἓνα σῶμα. Μά ἡ ταφόπετρα βγήκε, ὀ τάφος ἀδειος! Ὡ ἡ ἀληθινή χαρά πού ξαφνικά σέ κυριεύει! Κι ὀ ἡ ἀνάμνηση μέσα στήν κατάλυση του χρόνου! Ποῖος στοχασμός πού σίζει τά οὐράνια πῶρεῖ ν' ἀνοῖξει πιά βαθειά τό χῶρο τῆς Ἰδέας; Ποιά ἀστραπή πῶρεῖ νά σώσει μονομιᾶς τή ψυχή, δυνατή κι ἐλευθερή; Τά ἐσωτερικά τοιχώματα τῆς σαρκοφάγου ἔχουν μιᾶ μεταξένια ὕψη. Ὅλα εἶναι λαξεμένα. Καί σάν ὀλα ἐκεῖνα πού ξαναβρίσκει τό χρόνια ἐξόριστο πνεῦμα, νά πού προβάλλουν, ἀραδιασμένα στό ἀνάγλυφο, στριμωγμένα στόν περιορισμένο χῶρο του τάφου, στό χῶρο πού θάλεγε πῶς τους ἀνῆκε δικαιοματικά, τό σπῖτι μέ τά ἄλλα του κτίσματα καί τήν ἐπίπλωσή του: καθίσματα, ἐρμάρια καί τραπέζια, ὤς καί ἡ κλίνη ὀπου κείταται ὀ νεκρός. Κι ἀκόμα, ἀμφορεῖς γιά τό λάδι καί τό κρασί. Ἡ ὀλη τῆς πέτρας κρύβει τό ἀπέραντο ρίγος μιᾶς ἀκίνητης ὀθόνης. Τυλιγμένη στίς αἰχμηρές πτυχές τῆς νεκρικῆς κλίνης, ἡ ἀθάνατη ψυχή στοχάζεται. Τό βλέμμα της ἀνάμεσα στή ζωή καί τό θάνατο ἐξουσιάζει τά ἀντικείμενα πού ἡ ζωή τῆς παραχώρησε. Ὡ ὀ θριαμβος τῆς διακόσμησης! Ὅ ἀτέλειωτος πόθος του ἄχρονου, περιπαθές μοτίβο τῆς ἀκάνθου, συνοχή μορφική, ἀληθινή εὐγένεια τῆς ψυχῆς, ἀπό τήν ἐποχή τῶν Αἰγυπτίων. Στο θαῦμα τουτο ὀ ἀγρυπνος ὀγκος δένεται μ' ἓνα παρόν ὀπου ὀ θάνατος δέν ὑπάρχει.

III

Ἄν ἡ σκέψη, κυριαρχημένη ἀπό τή λογική, ἀποστρέφεται τόν τάφο, ἄς πάρουμε τουλάχιστον σάν δεδομένο ὀτι ἡ ἀποστροφή της δέν ὀφείλεται στήν ἀπουσία ζωῆς. Ἄλλωστε, ἀπό ποῖο αἰσθητό ἀντικείμενο, ἀπό ποιά πέτρα του κόσμου τουτου δέν ἔχει ξεκόψει ἡ ἔννοια; Δέν ἀπομακρύνεται μόνο ἀπό τό θάνατο ἀλλά ἀπό κάθε τι

πού έχει πρόσωπο, σάρκα, παλμό, έντελέχεια και πού έτσι γίνεται αληθινά ο πιο ύπουλος κίνδυνος για την κρυφή φιλαργυρία της.

Από ποιο άραγε αισθητό αντικείμενο δεν έχει ξεμακρύνει ή νόηση; Άς αναλογισθούμε τα αναβλυσματα της πιο άπροσδόκητης χαράς και της πιο άδολης στον Κίρκεγκάρντ. Λάμπει συγκλονιστικές στο σταχτόχρωμο αυτό έργο. Καμιά ανθρώπινη ψυχή δεν άποστερήθηκε τά γήινα αγαθά και δεν άπομακρύνθηκε από τον αισθητό κόσμο μ' έναν ατέρμονα έλιγμό, όσο ή ψυχή δλη άγωνία του Κίρκεγκαρντ. Ήξερε πώς μόνο ή ουσία κερδίζεται κι έμενε γι' αυτό κλεισμένος στη γενικότητα. Πολεμούσε τό σύστημα, μά τό σύστημα είναι ή μοίρα της νόησης, του μοναδικού αγαθού πού ο Κίρκεγκαρντ είχε. Πίεζε τον έαυτό του νά πιστέψει στό θεό. Οί χαρές του ήταν στιγμιαίες, όσο άνοιγόταν ο άπέραντος ούρανός της θύελλας. Ήταν μιά έκσταση έξω από τό κράτος του αδύνατου, όπου φαίνεται νά ζούμε, σ' ένα άλλο όπου τά πάντα είναι δυνατά και αιφνίδια δοσμένα. Μέ απλά λόγια, ήταν και είναι ακόμα μιά καταρράκωση της νόησης, αυτού του σύννεφου πού μάς καταπλακώνει. Στόν έννοιοκρατούμενο άνθρωπο παρατηρούμε μιάν έγκατάλειψη, μιάν άτέλειωτη άποστασία από τό ύπάρχον. Κι είναι ή έγκατάλειψη αυτή πλήξη, άγωνία, άπελπισία. Μά κάποτε ο κόσμος όρθώνεται, κάποια μάγια λύνονται και νά ή χάρη πού μέ μιάς φανεώνει δλη τή ζωνάνια και τήν ουσία τής ύπαρξης. Μέ τέτοιες χαρές τό πνεύμα είσχωρεί στό δύσβατο κόσμο του πραγματικού.

Έτσι κι οί χαρές, πού μάς προσφέρουν οί τάφοι της Ραβέννας. Γι' αυτό ξαναγυρίζω στη Ραβέννα καθώς σέ μιά πηγή φωτός, πολύτιμη στη φύση της και στις συνέπειές της. Στη Ραβέννα τίποτα δεν άμαυρώνει τή διαύγεια της μεγάλης λάμψης, πού μακριά της έμαθα πώς είναι αδύνατη ή ζωή. Τίποτα δεν άποσπά τό πνεύμα των τάφων από τό ρόλο του μύστη στο χώρο του πνεύματος, γι' αυτό μήν άπορείτε για τή σημασία πού δίνω στά μνημεία μιάς πόλης: δεν όφείλεται σ' άλληγορική πρόθεση, αλλά ούτε και σέ διάθεση — μυστηριώδη έξάλλου — νά στοχαστώ πάνω στά έρείπια. Άπλώς ύπερασπίζομαι μιάν άλήθεια, επίμονα παρούσα, κάτω από τήν άλήθεια της νόησης και επίμονα κατατρεγμένη. Κι είναι στη φύση αυτής της άλήθειας νά έχει ή κάθε πόλη όπου θά μπορούσαμε νά ζήσουμε, ή Ραβέννα λ.χ., τό κύρος ενός νόμου και νά είναι ίκανή, όσο κι ο νόμος, νά θεμελιώνει τό οικουμενικό. Κι είναι στη φύση αυτής της άλήθειας, οί δρόμοι κι οί πέτρες της Ραβέννας νά έχουν τήν ίδια αξία μέ τήν έννοιοκρατική άφαίρεση και νά μπορούν νά τήν ύποκαθιστούν. Και τό πιο άσημαντο θρύμμα μιάς από τίς πέτρες πού βρίσκεται εδώ, στην άναντίρρητη παρουσία της ίσοδυναμεί ακριβώς μέ τή γενικότητα της έννοιας. Γιατί τό οικουμενικό στοιχείο, ή πιο χρήσιμη έννοια στην έφικτή εύτυχία του άτομου, πρέπει νά καθοριστει από τήν αρχή. Τό οικουμενικό δεν είναι νόμος, πού καθώς είναι παντού ίδιος δεν έχει αξία πουθενά. Τό οικουμενικό έχει δικό του τόπο. Είναι παντού, μέσα στην εικόνα πού σχηματίζομε για κάθε τόπο και σ' ό,τι μπορεί νά μάς χρησιμέψει. Έχω στό νού μου τον έλληνικό όρο «οικείος τόπος» πού έχει παρεκκλίνει από τό πρωταρχικό του νόημα και έχει δοθει στην έντύπωση ότι σ' όρισμένους όρίζοντες μπορώ ν' αντικρίσω τήν άλήθεια άγρυπνη κι είν' οί όρίζοντες αυτοί οί όρόμοι της έπιστροφής μου. Ο οικείος τόπος είναι ο τόπος της βαθειάς μεταστροφής. Έτσι μιά νέα αρχή μπορεί νά μεταμορφώσει μιάν έπιστήμη, αλλά εδώ ή αρχή είναι σημείο του κόσμου τούτου, καθιερωμένο από ένα μνημείο, από ένα τοπίο θαυμαστό, από ένα άγαλμα. Τί άλλο ήταν παλιότερα τό μαντείο, τί άλλο είναι σήμερα μιά πατρίδα; Έδώ (ο οικείος τόπος είναι πάντα ένα εδώ) ή βουβή ή άπόμακρη πραγματικότητα σμίγει μέ τήν ύπαρξή μου. Μυεί ή μιά τήν άλλη και τήν έξυπώνει μέσα στην πληρότητα του όντος. Όμορφιά όριακή ενός τόπου όπως αυτός, όπου δεν θά όριζα πιά τον έαυτό μου, καθώς θά μέ κυβερνούσε και θά μέ συνέπαιρνε ή τέλεια τάξη του, αλλά όπου τέλος θάμουν βαθύτατα ελεύθερος, γιατί τίποτα εκεί δεν θά μου φαινόταν ξένο. Είμαι βέβαιος ότι κάπου ύπάρχει, στη διάθεσή μου τούτη ή κατοικία, τούτο τό κατώφλι πού θά μέ όδηγήσει στην κατάκτηση του όντος. Άλλά πόσες ζωές δεν σπαταλιούνται,

μή μπορώντας νά τό βροῦν. Ἄγαπῶ τά ταξίδια, τά θεωρῶ προσπάθειες ἐπιστροφῆς. Ἄναζητηση σημαδεμένη μέ σταθμούς, κάθε φορά πού πλησιάζουμε τόπους οἱ ὅποιοι ταιριάζουν στούς πόθους μας. Τότε μιᾶ ἀρχαία ἐλπίδα, πληγωμένη ἀπό τίς θρησκείες, ζυπνᾶ καί παρατηρεῖ ἐναγώνια τά περιστέρια μιᾶς κοντινῆς ὄχθης. Madonna della Serra, τοῖχοι φωτισμένοι τοῦ Or'San Michele τήν ἑσπέρα, στενή πλατεία τῆς Galla Placidia στή Ραβέννα. Ἐδῶ ἄς σταθοῦμε κι ἄς ἀκούσουμε τή σιωπή πού ἀκολουθεῖ τό τελευταῖο βῆμα. Μιά τέτοια ἀναζήτηση εἶναι καί ἡ ποίηση: ἄλλο δέν μεριμνᾶ παρά γιά τοῦτο τό σημεῖο τοῦ κόσμου πού προῖδαίξομαι. Στήνει καί ἐρμηνεύει τό εὐγλωττο μνημεῖο τῆς φύσης, ὅπου θά λάμψει ἡ μέρα πού ποθεῖ, ἡ μέρα ἡ θαμμένη σ' ὅλα τ' ἄλλα μέρη. Ποίηση καί ταξίδι ἔχουν τήν ἴδια ὑπόσταση, τό ἴδιο αἶμα. Τό ξαναλέω, μετά τόν Μπωντλαίρ, ὅτι εἶναι ἀπ' ὄλες τίς πράξεις τίς δυνατές στόν ἄνθρωπο οἱ μόνες ἴσως χρήσιμες καί οἱ μόνες σ κ ό π ι μ ε ς. Περιπλανήθηκα, κι ἄς μή συμβιβάζεται ἡ ἀλήθεια πού ἐπικαλοῦμε μέ τέτοιες περιπλανήσεις.

Ἐξάλλου, ἀντιτάσσοντας στή νόηση τήν πραγματικότητα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, παραδέχομαι τίλλας τῆς ἀρετῆ τῆς περιπλάνησης. Στή Ραβέννα ἀνακάλυπτα τ' ἄγγιγμα ἐνός ἄλλου βασιλείου. Τί κάνει τόσο ὠραίες τίς γραμμές; Γιατί γαληνεύει ἡ ψυχὴ στή θεά μιᾶς πέτρας; Ἡ νόηση ὄχι μόνο δέν ἀποκρίθηκε ποτέ στά τόσο μεγάλα αὐτά ἐρωτήματα, ἀλλά δυσκολεύτηκε ἀκόμα καί νά τά διατυπώσει.

Μέσα ὅμως ἀπό τήν κλίση τῆς γκρίζας πέτρας, ἀπό τούς ἀτέλειωτους σωρούς τῶν λαξεμένων τοίχων ξεχύνεται ἡ παλιά ἀγωνία, ὅπως ὁ Φοῖνικας πρὸς τήν Ἡλιούπολη. Δέν ἀντιμετωπίζω φιλοσοφικά τό πρόβλημα τοῦ αἰσθητοῦ. Ἡ κατάφαση μ' ἐνδιαφέρει. Τό γυμνὸ χῶμα καί τὰ ἐρείπια ἔχουν τήν ἀρετὴ νά μᾶς διδάσκουν τήν κατάφαση σάν ὑπέρτατο καθῆκον.

Πάντοτε, ἀπό τήν ἐποχὴ τοῦ Παρμενίδη, ἡ νόηση ἐξελίχθηκε σέ βάρος μιᾶς ἄλλης πλευρᾶς τῆς ὑπαρξῆς, πού τή θεωροῦσαν νεκρή. Ἐπιβολή τοῦ φαινομένου στήν οὐσία, πού τό δνόμασαν αἰσθητό κι ἄλλο δέν εἶναι ἀπό παραίσθηση. Ἔτσι τό πνεῦμα ταλαντεύεται ἀνάμεσα σέ δυὸ ἀποχρώσεις γκρίζου: Τό μονόχρωμο τῆς νόησης καί τόβαθῦ βίαιο γκρίζο τῶν πέτρινων δρόμων καί τῶν ἀμφιθεάτρων, πού εἶναι ἡ εἴσοδος στό πραγματικό. Δέν ξέρω οὔτε θέλω νά κάνω τή διαλεχτική τοῦ κόσμου, νά ὀρίσω τή θέση τοῦ αἰσθητοῦ μέσα στό εἶναι μέ τήν καρτερικὴ ἐπιμέλεια τῆς παλιᾶς μεταφυσικῆς. Θέλω μονάχα νά κατονομάσω: Νά ὁ αἰσθητός κόσμος. Πρέπει ἡ γλῶσσα, ἡ ἔκτη καί ὑψηλότερη αἴσθηση, νά στραφεῖ σ' αὐτόν καί ν' ἀποκρυπτογραφήσει τά σύμβολά του. Τό μόνο καθῆκον πού μέ συγκινεῖ εἶναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ μυστικοῦ, τό ὅποιο ὁ Κίρκεγκαρντ θεωροῦσε χαμένο.

IV

Ἴδου ὁ αἰσθητός κόσμος. Πολλά ἐμπόδια, ἀλήθεια, μᾶς ἐκρυβαν ἀπό πάντα τήν εἴσοδό του. Ἔνα ἀπ' αὐτά καί ἡ νόηση. Ὁ Κίρκεγκαρντ δέν εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐξόριστος. Θάλεγα ὅτι ὁ αἰσθητός κόσμος μοιάζει μέ μιᾶ πόλη ὑπαρκτή. Τίποτα δέν μπορεῖ νά ἐμποδίσει τήν ψυχὴ τήν ἀληθινὰ παθιασμένη νά βρεῖ τό κατώφλι του καί νά στήσει τήν κατοικία της. Τά βασικά ἐμπόδια τῆς ἐπιστροφῆς στόν αἰσθητό κόσμο εἶναι: μέσα μας ἡ νοοκρατούμενη σκέψη καί ἡ ἰδέα ἐνός θεοῦ μέ ἠθικές ἀπαιτήσεις. Κι ἀκόμα ἔξω ἀπὸ μᾶς μιᾶ δύναμη ἄλογη, σκοτεινὴ, πού εἰσχωρεῖ παντοῦ, φτιάχνοντας ἀπατηλά ἀντικείμενα, ἀκάθαρτες μορφές κι ἀσχήμες.

Πολιτεία ἐπιβλητικὴ, ἀπλή: Ἀπλώνεται πέρα ἀπὸ τούς ἐξεζητημένους τρόπους καί τά πλοῦτη μας. Λές καί γεννιέται ἀπὸ ἓνα μόνο βλέμμα. Ψηλά τεῖχη ἀπὸ εὐνόητη ὕλη (ἔτσι θάλεγα τήν ὑπέρτατη ἀλήθεια, σέ μᾶς δ ο σ μ ε ν η μέ μιάν αἰφνίδια ἀποκάλυψη) πού συγκλίνουν ὅπως οἱ γραμμές μιᾶς θεληματικῆς προοπτικῆς. Κάπου κάπου, στά μισὰ τῶν τευχῶν, ἀνάγλυφα παράξενα μέ σχήματα ὀρθογώνια, προεξέχουν ἀπὸ τίς καταστραμμένες πέτρες, ὅπως καί στίς ἐκκλησιᾶς τῆς Ἀρμενίας κι εἶναι σάν νά καρφῶνουν τούς τοίχους σ' ἓνα ἄορατο ὕλικό. Κι ὅμως πίσω τους, στό βάθος

τῶν οἰκοδομημάτων, βρίσκεται ὁ χώρος τῆς ζωῆς. Πολιτεία ἔρημη, ἀποθέωση τοῦ πραγματικοῦ, μοναξιά!

Βαδίζω στοὺς δρόμους. "Ὅλα ὀδηγοῦν σέ μιά μικρὴ κοιλάδα. "Ενας χείμαρος κυλᾷ, ἀκούω μονάχα τὴ ροὴ του. Πάνω ἀπὸ τίς πιὸ κοντινὲς στέγες, δεξιὰ κι ἀριστερά, κλιμακώνονται τὰ μνημεῖα μιᾶς θρησκείας πού μπορεῖ κάποτε νά ὑπάρξει καὶ ἡ ὁποία τώρα εἶναι κρυμμένη μέσα στὴ μεγαλόπρεπη σύνθεσή τους. Τροῦλλοι, προφυλῶνες, κωδωνοστάσια, ὅλα βαμμένα στίς κόκκινες ἀνταύγιες τοῦ ἀλήθινου οὐρανοῦ.

Ἄποφεύγω τοὺς πλάγιους δρόμους, πού μπορεῖ νά μ' ὀδηγήσουν σέ πλατείες, κι αὐτό γιὰ νά καταλήξω ξαφνικά σ' ὅποια πλατεία μοῦ ἔταξε ἡ μοῖρα. Ἐδῶ τὸ πεπρωμένο εἶναι σιωπὴ. Δέν ὑπάρχει εἰρωνεία στὴν ἀπαλή ἠχώ τῶν βημάτων. Τὸ πεπρωμένο εἶναι ἐλευθερία. Στόν αἰσθητό κόσμο νοιώθεις τὴ βαθειὰ ἐνότητα τοῦ "Ολου. Καὶ τὸ "Ενα, λέει, ὁ Πλωτίνος, εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία.

Πολιτεία ἀμόλυντη. Τὴν περιγράφω, μιλώντας ἴσως τὴ γλῶσσα τῆς οὐτοπίας. Κι ὄντως εἶναι μιά οὐτοπία μέ τὴν ἀφηρημένη ἠθικὴ πού κάθε οὐτοπία περιέχει. Ἡ αἰσθητὴ πόλη, βουτηγμένη στίς ἀχτίνες τῆς δύσης της ὅπως καὶ μιά βουνοπλαγιά στό ἥλιοβασιλεμα, ἀνῆκε στόν κόσμο τοῦ ἤθους.

Ἡ οὐτοπία ὅμως ἔχει μιάν ἀλήθεια ἀπόκρυφη, μοναδική. Ἡ ἀπὴ ὑπαρξὴ καὶ ἡ λεπτομερειακὴ περιγραφή τοῦ κόσμου πού προεικάζομε, προδίνει ἀδιάκοπα τὸ ἀρχέτυπο. Ἐτσι ἡ διπλὴ ἀλήθεια κάθε ἀντικειμένου φανερώνεται. Πιὸ περιλάμπρη στὴ μίμηση, ὅταν ἀντικρίζεται μέ πάθος. Εἶναι ἀνεγάρδιαστη ἡ ἀλήθεια πού πηγάζει ἀπὸ τὸ σπάνιο πῖνακα τοῦ αἰῶνα μας, ὅπου σφύζει τὸ αἷμα τοῦ πνεύματος: Μυστήριο καὶ μελαγχολία ἐνός δρόμου.

"Ἄν ἔτσι τὸ θέλετε, σῶς ἔχω περιγράψει: ἓνα θέατρο. Ὁ αἰσθητός κόσμος δέν εἶναι παρά δράση «ἐν δυνάμει». Οἱ ἄνθρωποι ἐφεῦραν τὴν ἀρχιτεκτονικὴ γιὰτί ἀκριβῶς διαισθάνθηκαν τὴ μελλοντικὴ κραυγὴ, διαισθάνθηκαν τὴ λατρευτικὴ ἀξία ἐνός τόπου.

Περπατῶ μέσα στὴν πόλη. Ἡ ἀπόσταση, ὅλο μυστήριο, πού χωρίζει τὴν κραυγὴ ἀπὸ τὴν ἠχώ παρεμβάλλεται ἀνάμεσα σέ μένα καὶ κάτι ἀπόλυτο πού προηγείται. Τί εἶναι στ' ἀλήθεια τὸ αἰσθητό; Τὸ ἀποκάλεσα πολιτεία, γιὰτί ἡ σκέψη παραβλέπει πῶς τὸ ὄν βρίσκεται στό φαινόμενο καὶ πῶς τὸ φαινόμενο εἶναι φαντασμαγορικό καὶ γι' αὐτὸ ἐφιαλτικό, ἀκόμα καὶ τὸ φαινόμενο τῶν ἐρειπίων, τῶν πιὸ ταπεινῶν πραγμάτων, τοῦ χάους. Ὅμως δέν εἶναι τὸ ἀπλό φαινόμενο πού μᾶς κάνει νά παρεκκλίνουμε ἀπὸ τὸ αἰσθητό καὶ τὸ νοητό.

Τὸ αἰσθητό εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα παρουσία. Μιά πράξη εἶναι ἡ εἰδοποιός του διαφορὰ ἀπὸ τὸ νοητό, ἡ παρουσία, καὶ μιά ἀνεπη κίνηση. Βρίσκεται ἐδῶ καὶ τώρα. Κι ὁ τόπος του, γιὰτί δικό του τόπο δέν ἔχει, ὁ χρόνος του γιὰτί δέν εἶναι παρά ἓνα θρῦμμα τοῦ χρόνου, συνιστοῦν τὰ στοιχεῖα μιᾶς δυνάμης παράξενης, ἐνός δώρου πού μᾶς προσφέρει — τῆς παρουσίας του. Ὡ παρουσία, ἤδη βεβαιωμένη στὰ μύρια σκόρπια θρῦμματά της! Στὸ μέτρο τῆς παρουσίας του, τὸ ἀντικείμενο δέν παύει νά μᾶς ξεφεύγει. Καὶ καθὼς ξεφεύγει μᾶς ἐπιβάλλεται, κραυγάζοντας τὴν παρουσία του. Ὅσο ὑπάρχει, μοιάζει βασίλειο πού ἐγκαθιδρύεται, συμμαχία πέρα ἀπὸ κάθε αἰτία, μιά συμφωνία πέρα ἀπὸ τὸ λόγο σ' ἐκεῖνο καὶ σέ μᾶς. Ὅταν χαθεῖ, βυθίζεται στὴν ἔνωση μέ τὴν ἀπουσία, πού εἶναι καὶ ἡ πνευματικὴ του ὑπόσχεση. Ἐτσι ὀλοκληρώνεται καὶ τελειοῦται. Μέ τὴν ἔνωση αὐτὴ, καθὼς χάνει τὸν ἑαυτὸ του, σπάζοντας ὅπως τὸ κύμα, ἀντιτάσσει στὴ νόσηση τὴ ζωντάνια τῆς ὑπαρξῆς του, γιὰ νά μᾶς πεί ὅτι ἡ παρουσία τούτη μᾶς ἀνῆκε καὶ πῶς τὸ ἴδιο δέν εἶναι παρά σύμβολο στόν κόσμο τοῦ ὄντος. Νάτο, ἄγγελος τοῦ καλοῦ καὶ σωτήρας μου. Θὰ μέ καταλάβουν; Τὸ αἰσθητό ἀντικείμενο εἶναι μιά παρουσία, μιά ἔννοια σχεδόν γυμνὴ ἀπὸ κάθε νόημα, πού τὸ ἐννοιοκρατούμενο πνεῦμα τὴν ἔχει γιὰ πάντα ταπεινώσει. Ὅστόσο αὐτὸ εἶναι ἡ σωτηρία.

Ἡ ἔμπρακτη παρουσία, εἶναι στὴν κάθε στιγμή, ἡ τραγωδία τοῦ κόσμου καὶ ἡ κάθαρση. Εἶναι ἡ γαληνεμένη φωνὴ τῆς Φαίδρας, στὴν τελευταία πράξη, ὅταν διδάσκει

καί λυγίζει. Θάλεγα μιλώντας ἀλληγορικά, πώς είναι τό κλαδί κάποιου σκιεροῦ δένδρου, τό σπασμένο φύλλο τοῦ κισσοῦ. Τό φύλλο στό σύνολό του, καθώς ἡ ἀναλοϊώτη ὑπόστασή του δένεται σ' ὄλες του τίς ἴνες, είναι κιόλας μιά ἔννοια. Ὅμως τοῦτο τό κομματιασμένο φύλλο, πρασινόμαυρο καί λερωμένο, τό φύλλο τοῦτο πού δείχνει μέσα ἀπό τήν πληγή του ὄλο τό βάθος τῆς ὑπόστασής του, τό ἀπέραντο αὐτό φύλλο, είναι μιά καθαρή παρουσία καί συνεπῶς ἡ σωτηρία μου. Ποιός θά μπορούσε νά μοῦ τό ἀποσπάσει ἀφοῦ πραγματικά μοῦ ἀνήκει σέ μιά σχέση πέρα ἀπό τό χῶρο καί τά πεπρωμένα, στό ἀπόλυτο; Ποιός θά μπορούσε νά καταστρέψει τό ρημαγμένο; Τό κρατῶ στό χέρι μου, τό σφίγγω ὅπως θάθελα νά σφίξω τή Ραβέννα. Ἀκούω τήν ἀκούραστη φωνή του. Τί σημαίνει παρουσία; Είναι κάτι πού γοητεύει ὅπως ἕνα ἔργο τέχνης, πρωτόγονο ὅπως ὁ ἄνεμος ἢ τό χῶμα, σκοτεινό ὅπως ἡ ἄβυσσος κι ὁμως καθησυχαστικό. Ἐνα κομμάτι-χῶρου, πού μᾶς καλεῖ καί μᾶς ἀγκαλιάζει. Μιά στιγμή πού χίλιες φορές πάει νά χαθεῖ, κρύβει ὁμως μιά σπίθα θεϊκή. Μοιάζει μέ τό θάνατο... Είναι ὁμως θάνατος; Είναι μιά λέξη πού θάπρεπε νά φωτίσει τή σκοτεινή σκέψη, λέξη παρ' ὅλα αὐτά περιφρονημένη καί μάταιη; ἡ ἀθανασία.

"Ἄς μέ συγχωρέσουν, πού δέν καταλαβαίνω τίποτα ἀπ' τήν ἀθανασία τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς, πού παλιοί καί νέοι θεοί μᾶς ὑπόσχονταν. Ἡ ἀθανασία τοῦ κισσοῦ, ἂν καί μηδενίζει τόν χρόνο, δέ βρίσκεται ἔξω ἀπό τή ροή του. Συναιρεῖ τή φανταστική μέ τήν πραγματική ἀθανασία: γεύση αἰωνιότητας ὁμως δέ μᾶς λυτρώνει ἀπό τό θάνατο.

Εἶναι ἡ κραυγή ἑνός πουλιοῦ, πού παιδί ἄκουσα στήν κορυφή ἑνός ἀπόκρημνου βράχου. Δέ θυμᾶμαι πιά πού βρίσκεται ἡ κοιλάδα ἐκεῖνη, οὔτε γιατί, οὔτε πότε πέρασα ἀπ' ἐκεῖ. Ἀδιάφορο ἂν τό φῶς ἦταν αὐγῆς ἢ ἐσπέρας. Καπνός πυρκαγιᾶς περνοῦσε βίαια πάνω ἀπ' τοὺς θάμνους. Τό πουλί τραγουδοῦσε. Μιλοῦσε, θάπρεπε νά πῶ γιά ν' ἀκριβολογήσω, βραχνό στήν κορυφή τῆς ὀμίχλης, σέ μιά στιγμή τέλειας μοναξιάς. Κρατῶ μέσα μου τήν εἰκόνα: Οἱ θάμνοι τῆς πλαγιάς, ξεριζωμένοι ἀπό τό χῶρο καί τό χρόνο, ἐκεῖνη τή στιγμή εἶχαν γίνει μαζί μου ἀθάνατοι.

Τό κύμα κρύβει μιάν αἰωνιότητα, μυθική μαζί καί πραγματική, μέσα στό παιγνίδισμα τοῦ ἀφροῦ, στό σημεῖο πού σπάζει. Ἀργότερα θέλησα νά στηριχθῶ στίς γενικές ιδέες. Ὅμως ξαναγυρίζω πάντα στήν κραυγή τοῦ πουλιοῦ, σταθερό σημεῖο ἀφετηρίας. Ὅποιος προσπαθῆσει νά διασχίσει τόν κόσμο τοῦ αἰσθητοῦ, συναντᾷ τό ἱερό νερό πού κυλᾷ μέσα στό κάθε τι. Τό ἄγγιμά του φτάνει γιά νά νοιώσεις ἀθάνατος. Ὑστερα ἀπ' αὐτό τί νά πεις; Γιά μιά παρόμοια σχέση ὁ Πλάτων ἐστησε ἕνα οἰκοδόμημα ἐντελῶς διαφορετικό, τόν κόσμο τῶν Ἰδεῶν. Εἶμαι σίγουρος πώς ὁ κόσμος αὐτός ὑπάρχει. Εἶναι οὐσιαστική ἀθανασία, πού βρίσκεις στόν κισσό καί παντοῦ.

Ἀπλούστατα ὁ κόσμος τῶν Ἰδεῶν βρίσκεται μ ἔ σ α μ α ς. Στόν αἰσθητό κόσμο. Τό νοητό, ἔλεγε ὁ Πλωτίνος, εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ μεγάλου καί μεταβλητοῦ προσώπου του. Τίποτα δέν βρίσκεται τόσο κοντά μας.

Δέν ὑπάρχει οὐρανός. Ἡ ἀθανασία, πού ἡ χαρά της, στιγμιαία, ἀντηχεῖ στόν Κίρκεκαρντ, είναι ἡ ἠχώ καί ἡ δρόσος ἑνός σπιτιοῦ γιά περαστικούς μόνο. Γιά ὄσους ζητοῦν τή μόνιμη κατάκτηση δέν είναι παρά ψέμμα, ἀπογοήτευση, νύχτα.

Ἐλεγα πώς τό μυστικό τῆς νόησης είναι ὁ φόβος τοῦ θανάτου. Στήν πραγματικότητα ὁ φόβος τοῦ θανάτου δέν ὑπάρχει, δέν ἀρχίζει παρά μέ τή νόηση. Κι ὁ θάνατος, τουλάχιστον ἡ πνευματική του ὑπόσταση, φόβος τῆς ψυχῆς μας, τῆς ἐγκάθειρκτης μέσα στό φόβο, ἀρχίζει μέ τήν ἄρνηση τοῦ αἰσθητοῦ — μ' αὐτή τήν ἀπόδραση ἀπό τό αἰσθητό, πού συνταυτίζεται μέ τή νόηση.

Δύσκολα ἡ νόηση ἀπομακρύνεται ἀπό τό θάνατο. Χωρίς ἄλλο ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ θανάτου τῆς προκαλεῖ ἀγωνία καί προσπαθεῖ νά τή νικήσει. Ἡ ἀθανασία πού ἐφεῦρε ἡ νόηση, μάταιη, ψεύτικη καί τόσο ἀδύναμη, είναι παρ' ὅλα αὐτά μιά παραδοχή.

Μέ τό δέος, τήν ἄρνηση καί τελικά τήν ἀναγνώριση, ὁ θάνατος δυναστεύει τή νόηση. Κι ἔτσι συμβαίνει τοῦτο τό περίεργο παιχνίδι, ν' ἀποδιώχνουμε τήν Ἴδεα τοῦ θανάτου κι ὁμως νά μᾶς ἄρῃσει νά τόν συζητᾶμε.

Ἡ νόηση εἶναι μιά ψευδαἰσθηση, τό πρῶτο πέπλο γιά τό ὁποῖο μιλᾶνε οἱ ἀρχαῖες μεταφυσικές. Πρέπει νά τήν ἀντιμετωπίζεις μέ τό βλέμμα ἐνός ἀπιστοῦ, ἐνός ἄθεου, γιὰ εἶναι ἀδύναμη ὅπως ὁ θεός. Καί μήν πῆτε ὅτι χωρίς τή νόηση, στό κλαδί τοῦ κισσοῦ πού κρατοῦσα, στό πέρασμα καί τόν ἀφρό, ὁ νόμος κι ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀνέφικτα. Τό τάμα τῆς ἀθανασίας εἶναι ὁ νόμος τοῦ δυνατοῦ: ἐκεῖ μπορούμε νά βασιστοῦμε.

«Τό ἐνστικτο τῆς ἀθανασίας δὴγήγησε τόν ἄνθρωπο νά ὑψώσει ἕνα τέτοιο μαισωλεῖο κι ὄχι ἡ συνείδηση τῆς μηδαμινότητάς του», ἔγραψε ὁ Σατωμπριάν στήν Αἴγυπτο. Καί καθῶς ἀντικρύζω τούς μεγάλους αἰγυπτιακοὺς τάφους, πού ὑψώνονται ἐπιβλητικοί στή σιγουριά καί τή γαλήνη, στέρεοι καί κομποί, κλείνοντας μέσα στή νύχτα τους, μέ τόσα ὠραῖα πρόσωπα καί σύμβολα λαξευμένα, τό συνειδητό τόνο τῆς ζωῆς, στοχάζομαι, πῶς οἱ τάφοι αὐτοὶ χωρίς ἄλλους θεοὺς παρά ὁμοιώματα θεῶν, σύζευξη ἀνάμεσα στήν πέτρα καί τό ψιμίθι, σχήματα ἀπ' ὄλο χρήσιμη πολυτέλεια, κλείνουν τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀθανασία πού ἀνάφερα παραπάνω. Ὅποιος πιστεύει στήν ἀνάσταση, ἀφήνει στό χῶμα, ὅπως οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ἕνα ἀδιόρατο χνάρι ἀπό τό πέρασμά του.

Ἡ Αἴγυπτος διακηρύσσει μέ τήν πέτρα πῶς μόνο στό φυσικό κόσμο προσφέρεται ἕνα μέλλον. Τό ἴδιο καί οἱ σαρκοφάγοι τοῦ VI αἰῶνα στή Ραβέννα. Ἔτσι καί στίς πόλεις πού ἀπλώνονται ἀνάμεσα σέ σειρές τάφους — ὑπάρχουν ἀκόμα πόλεις περιούσιες — μιᾶ ὁ κόσμος τῶν νεκρῶν. Τό ἐρώτημά μου παραμένει: γιὰ τή νόηση, γιὰ τὸ πραχτικὸς ἰδεαλισμὸς ἀποστρέφει τό πρόσωπό του ἀπό τούς τάφους. Θά ἀπαντοῦσα ὅτι ἡ ταφόπετρα συμβολίζει τήν ἀνατολή τῆς ἐλευθερίας.

Μπορεῖς νά σκορπίσεις τίς στάχτες τῶν νεκρῶν στόν ἄνεμο, νά ὑποταχθεῖς στό θέλημα τῆς φύσης, νά ὀλοκληρώσεις τή φθορά τοῦ ὄντος. Κι ὁμως ἰδοῦ στόν τάφο, ἀκόμα καί μέσα ἀπό τήν ἔξαρση τοῦ θανάτου, ὑπάρχει κάτι πού ταυτόχρονα ἐξαγγέλλει τήν ἀπουσία καί διατηρεῖ τή ζωῆ. Λέει ὅτι ἡ παρουσία εἶναι ἀφθαρτὴ καί αἰώνια. Μιά τέτοια κατάφαση μέ διπλὴ σημασία εἶναι ξένη στή νόηση. Ποιὸ φιλοσοφικὸ σύστημα θά μπορούσε νά συνδυάσει ἠθικὴ καί ἐλευθερία;

Καί νά, ἡ μεγάλη πέτρα, πού χωρίς αὐτὴν ὅλα θά εἶχαν χαθεῖ στήν ἀθλιότητα καί τῆ φρίκη, ἔρχεται ἀρωγός. Ἴδου ἡ ζωῆ, ὁ θάνατος δέν τήν τρομάζει (κι ἐδῶ παραδῶ τόν Hegel) πού ἀναγεννᾶται ἀπό τό θάνατο. Γιά νά συλλάβουμε τό νόημά τους χρειάζεται ἕνα μέσο διαφορετικὸ ἀπὸ τή νόηση, μιά ἄλλη πίστη. Μπροστά τους ἡ νόηση σωπᾷνε ὅπως ἡ λογικὴ στήν ἐλπίδα.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

ΕΝΔΥΜΑΤΑ

ΑΝΑΡΩΜΕΛΑ

